

Досвід країн Південно-Східної Європи доводить, що балканська модель політики пам'яті виявилася доволі ефективною з погляду державного будівництва та збереження національної єдності. Відновлення незалежності після тривалого періоду бездержавного існування вимагало творчого переосмислення національними спільнотами своєї історичної спадщини та державної підтримки розвитку національних культур. Водночас високий конфліктний потенціал «війн пам'яті» й досі містить небезпеку їх трансформації в джерело міждержавних конфліктів.

Процеси в країнах Балканського півострова переконливо демонструють складність вирішення проблем політики пам'яті й необхідність формування стратегії державної історичної політики в розрахунок на десятиліття.

2.4. Досвід становлення політики пам'яті в Болгарії

У контексті державної політики національної пам'яті Болгарії комуністичне минуле загалом сприймається як щось нав'язане ззовні і «чуже» національній системі цінностей. Водночас визнається, що період соціалізму певною мірою сприяв модернізації економіки країни. При цьому націоналізм виступає як чинник, який пом'якшує взаємодію «старих» і «нових» політичних еліт країни.

Процес розриву з комуністичним минулим відбувався в Болгарії повільно, значною мірою й унаслідок доброзичливого ставлення широких верств болгарського соціуму до СРСР. Початком декомунізації в Болгарії стало прийняття 1992 р. закону про «Додаткові вимоги до членів керівних органів наукових організацій і Вищої атестаційної комісії» (відомий як закон Панева про декомунізацію науки і освіти). За цим законом, що діяв до 1995 р., колишні активісти комуністичної партії та викладачі наукового комунізму не мали права обіймати керівні посади у вищих навчальних закладах та наукових установах.

У 2000 р. було ухвалено закон «Про визнання злочинного характеру комуністичного режиму в Болгарії». Ним визначено відповідальність вищого керівництва болгарської компартії за цілеспрямоване знищення цінностей Європейської цивілізації у період з 9 вересня 1944 р. по 10 листопада 1989 р., умисне порушення прав і свобод людини, моральний та економічний занепад держави, руйнування традиційних принципів права власності, посягання на свободу віросповідання тощо. Це давало підстави для визнання комуністичного режиму в Болгарії злочинним, а болгарської компартії – злочинною організацією. Дії, спрямовані на опір і протистояння комуністичному режиму та його ідеології, проголошувалися справедливими, морально виправданими й такими, що заслуговують на пошану.

Вагомим поштовхом до декомунізації стало створення у 2006-2007 рр. «Комісії з відкриття документів і оголошення про належність болгарських громадян до органів державної безпеки й розвідувальних служб Болгарської народної армії». Діяльність комісії, передусім, пов'язана з обробкою та відкриттям архівних документів служби безпеки часів комуністичного

режиму. Відповідно до закону «Про політичну і цивільну реабілітацію», комісія видає сертифікати про реабілітацію жертвам політичних репресій.

Попри політику декомунізації, характерним залишається дбайливе ставлення до власної історії та культури. Свідченням цього є створення 19 вересня 2011 р. Музею соціалістичного мистецтва в Софії, який є філією Національної художньої галереї. У ньому зібрано зразки мистецтва 1944-1989 рр., тематично пов'язані з епохою соціалізму.

Конструювання простору пам'яті Болгарії корелює з відновленням державності та визволенням від турецького панування. Однією з характерних рис історичної політики колишньої Народної Республіки Болгарія було формування образу «турецького ярма». Тодішня хронополітика формувала погляд на історію нації як на низку злочинів проти болгар. П'ятисотлітнє перебування болгарських земель під владою Османської імперії описувалося як період «темних століть» і нескінченних страждань болгарського народу. Сутність «турецького ярма» визначалася соціально-економічним, політичним та національно-релігійним пригнобленням. Акцент було зроблено на тлумаченні болгар як «народу-жертви», а турки позначалися в образі ворога.

Сучасна концепція політики пам'яті визнає принципове значення періоду національного Відродження, що охоплює період 1762-1878 рр. Його початковою віхою вважається створення монахом Паїсієм Хілендарським «Історії слов'яноболгарської», а кінцевим пунктом – звільнення Болгарії з-під османського панування після завершення російсько-турецької війни 1877-1878 р. У процесі становлення («відродження») болгарської нації відзначаються такі складові, як культурно-освітній рух («просвітництво»), боротьба за створення незалежної Болгарської Церкви та національно-визвольна боротьба проти «турецького ярма». Проте, на відміну від образу «турецького рабства», наголос ставиться не на антитезі «жертва – ворог», а на значному потенціалі народу, його героїзації та здатності до боротьби. Образ «нації-жертви» у цьому випадку кардинальним чином модифікується в образ «нації-борця» за незалежність.

Історія Голокосту в Болгарії ілюструється масовими акціями протестів населення проти знищення євреїв. Після початку дії «Закону про захист націй» (23 січня 1941 р.), спрямованого на обмеження громадянських прав євреїв, свою рішучу незгоду з ним висловили широкі верстви населення. Хоча цар Борис III та його уряд не відреагували на вимоги громадськості й сприяли створенню плану депортації євреїв з Болгарії, внаслідок протестів громадян болгарські євреї були врятовані від фізичного знищення. У 2003 р. уряд Болгарії ухвалив рішення відзначати 10 березня як День порятунку болгарських євреїв і пам'яті жертв Голокосту. При цьому державна позиція ігнорує відповідальність болгарської влади за депортацію євреїв з приєднаних під час Другої світової війни територій Фракії та Македонії.

Загалом процес становлення політики пам'яті в Болгарії поєднує певні елементи спадковості щодо національно-визвольної традиції з оновленням і осучасненням символіки національного Відродження. Змістовне наповнення цих процесів пояснюється прагненням зберегти поширені орієнтири

національної свідомості з забезпеченням процесу декомунізації та втіленням європейських демократичних стандартів.

РОЗДІЛ III

ПРАКТИКА КРАЇН СВІТУ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

3.1. Національно-державні орієнтири офіційної концепції становлення та розвитку США

У другій половині XX ст. концепція національної історії США та в багатьох випадках – спрямування американського зовнішньополітичного курсу ґрунтувалися на засадах міжелітного компромісу між домінуючими угрупованнями республіканської та демократичної партій, що складають американську двопартійну систему. Месіанські традиції американської політичної еліти, яка уособлює провідну державу сучасного світу, мотивують її зацікавленість у поширенні позитивної інформації про США у зовнішньому світі. Попри загалом децентралізований характер організації науки й освіти в самих США, консолідований підхід, включно із засобами зовнішньополітичної пропаганди й поширенням узагальнених видань з історії, географії, економіки та культури Америки, вважається важливим засобом публічної дипломатії та забезпечення глобального зовнішнього впливу.

У найбільш повному вигляді систематизована версія історичного розвитку США дістала відображення в колективних працях, які з 1949 р. видавалися за підтримки Інформаційного агентства Сполучених Штатів (USIA) і Державного департаменту з приблизною періодичністю раз на 10 років. До основних джерел, що відображають офіційне тлумачення політичних проблем і міжнародного становища США, належать періодично оновлювані доктринальні документи на кшталт «Стратегії національної безпеки США», щорічні послання президентів до Конгресу про стан Союзу, журнали та інші тематичні видання USIA (1953-1999 рр.) та Державного департаменту США.

Уявлення про роль і місце США в сучасному світі чималою мірою визначаються доктринами, планами і політичними настановами президентських адміністрацій. Закон Голдуотера-Ніколса (1986 р.) поклав на президентів США підготовку й подання до Конгресу щорічних доповідей з окресленням стратегічних цілей у сфері національної безпеки. Ця традиція була започаткована ще президентом Г. Труменом 1950 р., коли він у своїй доповіді Конгресу виклав адаптовану версію доктрини стримування СРСР, що впродовж багатьох років визначала перебіг «холодної війни».

З початку XX ст. у політичній традиції США значне місце посідало обґрунтування специфічної ролі цієї країни як взірця демократичного правління. Цьому сприяла й міжнародна програма президента В. Вільсона (1913-1921 рр.), який висунув проєкт створення постійно діючої міжнародної